

Den tidigare gjorda tolkningen av den understa bebyggelsen i anläggningen vid Eketorp som en befäst by och inte som en förhistorisk fästning i vanlig bemärkelse har genom 1965 års undersökningar blivit ytterligare bestyrkt. Den torde i så fall ställas i relation till den av många hävdade åsikten om en krigisk hemsökelse av Öland vid 400-talets slut, vilken tvingat invånarna på den södra delen av ön till detta för nordiska förhållanden ovanliga boningssätt. Ett svårtolkat problem är den övre bebyggelsen med dess rikedom på föremål, hur denna bosättning fuktionerat och vilken uppgift den haft. En samhällelig karaktär förefaller den ha ägt, men hur låter sig denna förena med anläggningens läge på gränsen mellan odlad bygd och det öppna alvaret? Endast genom fullständig utgrävning av den kan dessa frågor bringas närmare sin lösning.

Tillhoppa ett tjugotal yngre arkeologer och andra forskare från in- och utland deltog i 1965 års undersökningar. Som gruppledare fungerade förste amanuens Birgitta Skarin samt kand. Arne Hallström, Ingmar Jansson och Erik Wegraeus.

Mårten Stenberger

TVÅ MEDELTIDA KONSTVERK IDENTIFIERADE

1. *Antemensalet från Gislöv i Skåne*

Den i danska Rigsarkivet bevarade förteckning, som upprättades under 1500-talets början över bl. a. skånska och halländska förgyllda kopparinventarier, upptager för Skånes del även ett par kopparaltaren, dvs. antemensalen, nämligen i kyrkorna Ravlunda, Gislöv och Bäckaskog, det sistnämnda enligt uppgiften endast »en partt aff en tafle».¹ Beträffande Gislöv heter det »item wdj Gieslöff en sckön tafle. Staar xxj billether wdj». Den verkligt »sköna tavla», det enda kopparantemensale, som ännu finnes oskadat kvar i Skåne, nämligen Lyngsjöfrontalet, är däremot icke nämnt. Från Skåne känner vi som bekant dessutom två fragment av gyllene altaren, nämligen en liten, ca 30 cm hög apostlafigur från Gylle² samt, från »okänd» skånsk kyrka, en nära

¹ Förteckningen finnes i danska Rigsarkivet, Danske gejstlige Sager 71 b. Det skånsk-halländska materialet har publicerats av *Lauritz Weibull*, *Historisk tidskrift för Skåneland II*, Lund 1904-1908, s. 98 f. Jfr även *Otto Rydbeck*, *Utställningen av äldre kyrklig konst i Skåne 1914*, Lund 1921, s. 21 f., *Poul Nörlund*, *Gyldne Altre*, Kbhvn 1926, s. 7. — Förteckningen upprättades för att hindra att föremålen »forrykkes eller bortthkomme wdj Sckane eller Hallandh, fför end de faa eders naades» (dvs. konungens) »schriffuelse ther om».

² *O. Rydbeck*, *anf. arb.*, s. 22, *Nörlund*, *anf. arb.*, s. 202.

60 cm hög Majestasframställning.³ Gyllefragmentet förvaras sedan länge i Lunds universitets historiska museum, medan den okända Majestasfiguren sedan 1700-talets mitt ingår i nuvarande Statens historiska museums samlingar (inv. nr 358; fig. 1-2).

1500-talsförteckningen är sålunda icke fullständig och ger oss därför rättighet att förmoda, att Skåne ägt fler förgyllda kopparinventarier än vi nu har belägg för. I sin *Gyldne Altre*, där Nörlund grupperar alla skandinaviska kopparantemensalen, konstaterar han, på basis av sin grundliga kunskap om samtliga varianter, att Gyllefiguren visar släktskap med det västjylländska Sahlaltaret från tiden omkr. 1200, den okända »Majestas» med Stadilaltaret, också i Västjylland, vilket i sin tur återigen liknar Sahl men är ca ett kvartssekel yngre. Nörlund sluter i det närmaste ringen genom antydning om att de båda skånska fragmenten har »nära förbindelse» med varandra. Gylle är dessutom grannkyrka till den under 1200-talets förra hälft uppförda kyrkan i Gislöv i sydligaste Skåne. Förf. har därför en gång framlagt den hypotesen, att den ensamma Gyllefiguren skulle kunna ha tillhört tavlan i Gislöv och ha varit en av de tjugo figureerna, som förteckningen talar om.⁴ Ytterst har man givetvis önskat antyda, att det okända fragmentet kommit just från Gislöv.

Dessa spekulationer har emellertid plötsligt blivit helt överflödiga. Kyrkoherde Ernst Frostin, Jordholmen, har under sina forskningar rörande skånsk kulturhistoria även genomgått räkenskaperna för Gislöv⁵ och där funnit följande. 1746 års inventarium upptager »1 liten odugl. Koppar Bild förgylld, som står wid Christi kors bild». Samma uppgift oförändrad läses både år 1753 och 1756. 1757 års räkenskaper omtalar sedan under rubriken Försåldt: »till Ass. wid Antiq. Collegium M. herr Wäsman en stor Koppar Bild ... —: 24». 1765 års inventarium upptar sedan under »Koppar» endast: »1 Fat i Funten».

Någon tvekan om att antemensalefragmentet från »okänd, trol. skånsk kyrka» är en del av den på 1500-talet omnämnda »sköna tavlan» i Gislöv föreligger alltså inte längre, något som man med största glädje slår fast.

Den lilla figuren från Gylle blir emellertid inte helt lottlös i detta sammanhang. Kyrkoherde Frostin har nämligen i Gylle kyrkobok för åren 1689-1805 på första sidan läst följande notis: »Ao 1743 förärades af tåwarande Pastor Johannes Pflucht till Gylle Kyrckias prydnad ...

³ *Nörlund*, anf. arb., s. 202, fig. 184 och 185.

⁴ *M. Rydbeck*, Två senromanska absidkyrkor i Sydsåne, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1938, s. 39.

⁵ Förvaras på Landsarkivet i Lund. Till kyrkoherde Frostin riktas ett varmt tack för meddelandet om dessa värdefulla upplysningar rörande ett av Historiska museets äldre och ofta debatterade föremål.

⁶ Härmed avses givetvis Nils Wessman, som år 1750 anställdes vid Antikvitetsarkivet och som vid sin död 1763 var assessor där.

Fig. 1. Fragment av antemensale från Gislöv, Skåne. Foto N. Lagergren, ATA. — Fragment of an altar frontal from Gislöv, Skåne.

Fig. 2. Detalj av Majestasfiguren från Gislöv. Foto N. Lagergren, ATA. —
Detail of the Majestas figure from Gislöv.

3 gambl. förgylte Apostlar af Koppar.» 1766 års inventarium för Gylle kyrka upptager sedan under rubriken Koppar »3 apostlabilder förgyllda» (senare tillskrivet: NB 1 felar). 1779 läses: 2 apostlabilder förgylde.

Ännu i 1830 års inventering finnes dessa två kopparfigurer medtagna.⁷ När sedan av dessa två blivit den ensamme Johannes, som före

⁷ »2 Stycken små Apostla Bilder af tunn plåt fästade på en tafla öfver Fonten.»

införlivandet med Lundamuseets samlingar kommit till användning såsom färgpyts, är inte känt.

Ett närmare studium av de båda skånska fragmenten från grannkyrkorna i Gislöv och Gylle bestyrker antagandet om ett visst sammanhang mellan altarprydnaderna. Men detta innebär däremot näppe- ligen att man kan fasthålla förmodandet att Gylleaposteln kommit från Gislöv och alltså en gång ingått i samma komposition som den nu identifierade Majestas från Gislöv. Snarare antyder likheten, att vi haft en inom Skåne belägen verkstad för tillverkning av kopparaltaren, som visserligen stått det jylländska konsthantverket nära men ändå arbetat självständigt. Rigsarkivets 1500-talsförteckning är som sagt ingalunda fullständig och avsättning för olika typer av förgyllda kopparinventarier bör ha funnits, det låter oss just denna förteckning förmoda. För Torekov nämnes t. ex. »ett skrin aff kopar och well forgyllth. Thet er VII quarter hogth oc langtt oc brettth ther till.» Tillägget »ochzaa sckeer ther meghet affguderie mett thet schrin» anger givetvis förklaringen till att vi ha så ytterligt få ting kvar av medeltidens konsthantverksprodukter. Ett större jämförelsematerial inom provinsen skulle kanske givit direktare stilanknytningar. Nu måste såsom speciellt karakteristiskt för Gislövfiguren anges det kraftiga huvudet, separat gjutet, en ronde bosse, med kraftigt, skarpt modellerade drag, noggrant efterbehandlat, bl. a. med tät punsning av hår och skägg; vidare frapperar halsbrämets kraftiga ädelstensmarkerande bucklor, tronstolens lökformigt avslutade stolpar, stödets rundade kontur med dess knoppornerade bågfris. Anknytningen till det danska materialet är klar, men man tycker sig se en direkt kontakt med gemensamma kontinentala förebilder, här rhenländskt-westfaliska.

2. *Helgonkungen i Hamburgs Kunsthalle identifierad som St Konstantin från ett altarskåp i Danzigs Marienkirche*

År 1958 inköpte Kunsthalle i Hamburg en målning på pannå, en s. k. Standflügel till ett senmedeltida altarskåp med en bild av en helgonkung. Vid inköpet gick man ut ifrån att det måste röra sig om en målning av Hermen Rode¹ och att den föreställde St Erik, vilket i sin tur ledde till tanken att målningen borde vara gjord för en svensk kyrka. Undertecknad ombads publicera målningen med anledning av dess förmodade svenska sammanhang. I strid mot den lokala opinionen måste tyvärr tanken att »Hamburg-helgonet» var ett Rodearbete absolut avvisas,² mera iögonenfallande föreföll likheten med Hans

¹ *Diedrich Roskamp*, *Erwerbungen für die Gemäldegalerie im Jahre 1958*, *Jahrbuch der Hamburger Kunstsammlungen* 4, 1959, s. 141 f.

² *M. Rydbeck*, *Problem kring Erik den helige i Hamburgs Kunsthalle*, *Fornvännen* 1960, s. 225 f.

Memlings konst och framför allt med hans Yttersta domsaltare i Danzig.³ Helgonets identitet kunde förf. däremot icke utreda.

Förf. mottog med stor tacksamhet år 1963 från dr Max Hasse i Lübeck ett meddelande, att man funnit Hamburg-pannåns pendant, nämligen en framställning av Sta Helena, och att Hamburghelgonet följaktligen måste vara en St Konstantin. Målningen hade utgjort en »Standflügel» till ett altarskåp i Danzigs Mariakyrka. Detta altarskåps corpus är flandriskt, dess rörliga flyglar har nederrhensk karaktär. Men »die Standflügel» — allt enligt Hasses brev — »des zwischen 1481 und 1483 entstandenen Altars sind offenbar in Danzig hinzugefügt worden. Der Maler stand während der Arbeit ganz deutlich unter dem Einfluss des Danziger Memlingaltars», vilket förts till Danzig 1473. För förf. innebär dessa upplysningar en välgörande förklaring till likheten mellan Memlings St Mikael i sin rustning och den nu såsom en St Konstantin, också från ett altare i Danzigs Marienkirche, identifierade Hamburgmålningen. Gåtan är löst, låt vara att Hasse antyder, att vi ändå här kan äga ett Rodearbete; denne har möjligen på hemfärd från Riga kunnat utföra de Memlingpåverkade målningarna.⁴

Att förf. nu plötsligen publicerar dessa upplysningar beror på en artikel i Kunstchronik så sent som oktober 1964,⁵ vilken inledes med att »Das Oeuvre Hermen Rodes ... ist unlängst um ein ebenso typisches wie schönes Werk bereichert worden: um eine Darstellung des hl. Erik, die 1958 für die Hamburger Kunsthalle erworben werden konnte». En hänvisning följer till det ovan i not 1 citerade meddelandet av Roskamp. Hamburgpannån är kanske icke i och för sig av någon betydelse för Fornvännens läsare, men eftersom Kunstchronik hör till de i vårt land uppmärksammade tidskrifterna, bör det eventuellt vara av ett visst intresse att påpeka, att varken Hermen Rode eller St Erik är aktuella i detta sammanhang.

³ Detta intryck bekräftades sedan förf., tyvärr först efter uppsatsens publicering, varit i tillfälle se Memlings Yttersta doms-altare med dess centrala St Mikaelbild i verkligheten.

⁴ Det altare, som Hasse åsyftar, publiceras av *Willi Drost*, *Die Marienkirche in Danzig*, Stuttgart 1963, s. 123 f., Textabb. 45, Taf. 108-109, och benämnes stora Ferberaltaret. Att »die Standflügel» utförts av en Danzigmålare bekräftas av Drost, likaså att denne känt Memling. Däremot bestriker även Drost Hermen-Rode-attributionen.

⁵ *Karl Arndt*, *Ein Madonnenbild des Hermen Rode*, *Kunstchronik* 1964, s. 261.

Monica Rydbeck